

Demokratijos institucijos, valdžia ir prievarta

POLITIKA 3: UNIVERSITETO KOVA DEMOKRATIJS SĄLYGOMIS

Tomas Kačerauskas

Vilniaus Gedimino technikos universiteto
Filosofijos ir politologijos katedra
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
Tel./faks. (+370 5) 274 48 66
El. paštas: tomas@hi.vtu.lt

Edmundas Kazimieras Zavadskas

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
Tel./faks. (+370 5) 274 48 66
El. paštas: Edmundas.Zavadskas@adm.vtu.lt

Remiantis universiteto kaip demokratinio instituto pavyzdžiu, nagrinėjama pliuralistinė visuomenė. Autoriai teigia, kad universitetas – minties kovos židinys, kuriame formuojasi ne tik akademinė bendrija, bet ir visuomenė apskritai. Universiteto ir visuomenės kaip dalies ir visumos dialektinėje sąveikoje ugdomos demokratinės vertybės ir siekiai. Demokratinė visuomenė, pasak autorių, turi vis atsinaujinti, o tai įmanoma minties kovos aplinkoje, kurioje nuolat falsifikuojama valdžia. Autoriai iškelia tris tezes. Didžioji tezė: demokratijos didžiausias pranašumas – minties laisvė – veda į kovą ir suponuoja didžiausią jos trūkumą – prievartą. Mažoji tezė: universitetas kaip demokratinės visuomenės dalis suponuoja ne tik minties laisvę, bet ir kovą. Autorių kelias – „iš apačios“, t. y. pirmiausia siekiama pagrįsti mažąją tezę, vėliau ja remiantis – didžiąją. Trečioji tezė: demokratija kuriama kovos būdu „iš apačios“. Trečioji tezė traktuojama tiek kaip mažoji (universitete vyksta minties kova, kuri lemiamą kuriant demokratiją), tiek kaip didžioji (demokratinė visuomenė plėtojasi vykstant kovai jos institutuose).

Pagrindiniai žodžiai: demokratija, kova, prievarta, universitetas, politika.

Įvadas

Kas yra politika 3? Ar politika būtinai suponuoja kovą ar net karą, o drauge prievartą, kaip manė Schmittas (1991)? Prieš ką kovoja demokratijos institutai, būtent universitetai? Tai klausimai apie demokratijos ir prievartos santykį, kurių sieksime čia panagrinėti „iš apačios“, t. y. svarstydami, kokia vieno svarbiausių visuomenės institutų – universiteto – vieta politikoje ir demokratinėje kovoje. Platonas (1981), nors bū-

damas kritiškas demokratijos atžvilgiu, ugdymo institutui teikė ypatingą vaidmenį teisingos visuomenės tapsme. Universitetas kaip vedantysis ugdymo ir mokymo institutas yra pamatinė demokratinės visuomenės ląstelė: jos nagrinėjimas iškels svarbius demokratijos klausimus, pavyzdžiui, apie demokratijos ir prievartos sąsajas. Šį politikos nagrinėjimo kelią mums atveria Aristotelis (1981), kuris politiką kaip praktinę filosofiją (politika 1), apmąstančią žmogiškus

reikalus, skirsto į etiką ir santvarkų teoriją (politiką 2), ši savo ruožtu skyla į ekonomiką (privataus gyvenimo ir namų ūkio teoriją) ir viešojo piliečių gyvenimo teoriją (politiką 3). Valstybės valdymo forma (mūsų nagrinėjamu atveju – demokratija) turi būti išbandoma arba falsifikuojama, anot K. Popperio, viešajame gyvenime, kur suveši visi jos trūkumai ir pranašumai. Todėl norėdami atskleisti šiuos trūkumus, kurie, kaip matysime, neatsiejami nuo pranašumų, turime panagrinėti viešuosius demokratijos institutus, iš kurių pasirinkome universitetą¹. Universitetas mums svarbus ne tik kaip mokymo ir ugdymo, t. y. kaip demokratijos, mokykla, bet ir kaip mokslo įstaiga, kur formuojasi teorinė mintis, galiausiai lemianti politiką. Kitaip sakant, universitetas (skirtingai nei gimnazija ar net kolegija) ne tik ugdo demokratiją, bet ir ją reflektuoja, o drauge kuria. Politiką kaip apmąstymą ir kūrybą traktavo ir Aristotelis, kuriam politikos turinį sudarė *theoria* (politika 2) ir *technē* (politika 3) sąveika.

Universiteto sąvoka mus verčia atsigręžti į pirmuosius Vakarų universitetus. Jei Platono akademijos ir Aristotelio licėjaus, kurie atsirado ir suklestėjo antikinės demokratijos sąlygomis², nelaikysime pirmaisiais universitetais³, matysime, kad Bolonijos ir Paryžiaus universitetai kaip mokyklų korporacijos XII a. susiformavo toli gražu nedemokratinėmis sąlygomis. Maža to, vienas iš svarbiausių jų atsiradimo veiksnių – privilegijos – buvo imperatoriaus valios aktas. Čia kyla klausimas: universitetai atsirado

dėl ar nepaisant totalitarinių sąlygų? Taigi jau universitetų atsiradimas implikuoja tam tikrus prievartinės valdžios ir mokslo visuomenės santykius. Kaip tai siejasi su demokratija ir demokratijos prievarta? Teiginys, kad universitetas kaip mokslo ir mokymo įstaiga yra demokratijos židinys, yra problemiškas. Pirma, to nepatvirtina universitetų atsiradimo istorinės aplinkybės. Antra, mokymas – nebūtinai demokratiškas. Demokratinis mokymo pamatas, sietinas su egzistencializmo filosofija, tėra viena iš ugdymo alternatyvų (Ozmon, Craver 1995). Trečia, mokslo pasaulyje, anot T. Kuhno, vyksta žiauri paradigmos kova. Ar tai suderinama su demokratija? Mūsų didžioji tezė: demokratijos didžiausias pranašumas – minties laisvė – veda į kovą ir suponuoja didžiausią jos trūkumą – prievartą. Mažoji tezė: universitetas kaip demokratinės visuomenės dalis suponuoja ne tik minties laisvę, bet ir kovą. Kaip minėjome, mūsų kelias – „iš apačios“, t. y. pirmiausia sieksime pagrįsti mažąją tezę, vėliau ja remdamiesi – didžiąją, nors, atrodo, mažoji išplaukia iš didžiosios. Šis mūsų tyrimo kelias atitinka, viena, Aristotelio indukcijos intencijas⁴, antra, šiuolaikinės pliuralistinės minties tendencijas. Puoselėti pliuralizmą yra demokratijos ir jos instituto – universiteto – uždavinys. Todėl iškelsime trečiąją tezę: demokratija kuriama kovos būdu „iš apačios“. Ją galima traktuoti tiek kaip mažąją (universitete vyksta minties kova, kuri lemiamą kuriant demokratiją), tiek kaip didžiąją (demokratinė visuomenė plėtojasi vykstant kovai jos institutuose). Taigi kova čia turi kitą prasmę nei Schmitto atvirasis karas.

Norėdami pagrįsti minėtas tezes, pirmiausia pasitelkė H. Denifle panagrinėsime pirmųjų

¹ Straipsnyje bus kalbama apie universitetą bendrine prasme, neišskiriant nė vieno iš jų.

² Platono akademijos voliuntaristinis uždarymas, nepsikentus su joje plėtojama politinėmis minties laisvėmis, netgi siejamas su antikais, o kartu antikinės demokratijos pabaiga.

³ Tam nėra nei istorinio, nei etimologinio pagrindo.

⁴ Jomis Aristotelis vadovavosi plėtodamas savo politikos teoriją.

Vakarų universitetų atsiradimo aplinkybes ir sąvokos *universitas* etimologiją (1. *Universitas* ištakos ir etimologija). Drauge ieškosime universiteto ir demokratinės visuomenės sąsajų. Vėliau su K. Popperio ir T. Kuhno pagalba atsigręšime į mokslo, plėtojamo universitete, sąvoką, panagrinėsime mokslo plėtos pobūdį (2. Mokslo plėtra). Čia taip pat neišleisime iš akių demokratijos klausimo, bandydami susieti teorinės minties kovą su demokratijos plėtra. Galiausiai, padedami K. Jasperso, panagrinėsime universiteto kaip gyvo nuolat atsinaujinančio organizmo vaidmenį kuriant demokratiją (3. Universitetas ir demokratija).

Universitas ištakos ir etimologija

Kaip minėta, pirmieji Vakarų universitetai – Bolonijos ir Paryžiaus – susiformavo XII a. Jei universitetą traktuotume kaip mokslų visumą ir jei jį laikytume neatsiejamu demokratijos sandu, tiek Platono akademiją, tiek Aristotelio licėjų, kur buvo dėstoma visa mokslinė to meto žinija ir kurie iškilo Atėnuose antikinės demokratijos sąlygomis, būtų galima laikyti Vakarų universiteto precedentais. Kaip matysime, *universitas* iš pradžių nebuvo siejamas su mokslų visuma, o pirmieji universitetai kūrėsi nedemokratinėmis sąlygomis. Taigi abi prielaidos abejotinos, todėl universiteto paradigmos ištakų ieškosime Bolonijos ir Paryžiaus universitetų modeliuose.

Anot H. Denifle'io, *universitas* kaip mokslų visuma – naujųjų laikų palikimas⁵. Tarkim, Bolonijos universitetas teturėjo vieną aukštesnįjį – kanoninės teisės – fakultetą⁶. Be to, partikuliu-

⁵ „Klauda *studium generale* laikyti mokslų visumą. Šią prasmę *studium generale* ėgijo tik naujaisiais laikais.“ (Denifle 1956: 25)

⁶ Iki pat XIX a. Vakarų universitetuose (ir Vilniaus universitete) išsilaukė viduramžių struktūra: žemesnysis filosofijos fakultetas rūpinosi bendruoju išsilavinimu ir rengė studentus studijoms aukštesniuosiuose – teologijos, teisės, medicinos – fakultetuose.

riosios mokyklos taip pat turėjo kelis fakultetus. Sąvokos *universitas* pirmtakas – *studium generale* terminas. *Studium generale* reiškė ne tiek mokslų visumą, kiek studijas visiems, neatsižvelgiant į tautybę. Šias mokslo ir mokymo įstaigas išskirtinėmis darė ne tiek plėtojamų mokslų visuma, kiek išskirtinis statusas, suteiktas popiežiaus ar kunigaikščio, t. y. privilegija. Šia prasme universitetas buvo centrinė valstybės aukštoji mokykla, rengusi pirmiausia valstybės tarnautojus⁷. Be to, visur karalystėje turėjo būti pripažinti joje įgytos žinios ir gebėjimai (*facultas ubique docendi*⁸). Taigi nei sąvoka *universitas*, nei jos pirmtakė *studium generale* nereiškė mokslų visumos, nors buvo būtinas bent vienas aukštesnysis fakultetas, o pageidautina – keli. *Universitas* sietinas ne tiek su mokslų visuma, kiek su priklausymu vienam juridiniam ir moraliniam kūnui. Norėdami pagrįsti šią tezę turime panagrinėti, kaip steigėsi pirmieji universitetai.

Denifle, remdamasis kitais (F. K. von Savigny) tyrinėtojais, teigia, kad postūmis steigti universitetams buvo nauji mokslo metodai: kano- nų teisės⁹ Bolonijoje ir teologijos¹⁰ Paryžiuje. Nauji metodai leido sutelkti mokinius į vieną mokyklą, kur jie būtų toliau plėtojami. Ši mintis mums labai svarbi: ji suponuoja universitetą kaip mokslo židinį ir kaip gyvą organizmą, ku-

⁷ Vilniaus universiteto kaip centrinės Lietuvos valstybės mokyklos įsteigimas (1579) po Liublino akto (1569), delegavus dalį valstybės funkcijų Lenkijos karalystei, buvo Lietuvos valstybingumo išlyga. Vilniaus universiteto įkūrimo aplinkybių apmąstymas nėra šio straipsnio tikslas.

⁸ Gebėjimas dėstyti (lot.). *Facultas* iš pradžių reiškė gebėjimą. Magistrų, t. y. dėstytojų, sąjunga tam tikrų (menų, t. y. filosofijos, teologijos, teisės ar medicinos) gebėjimų pagrindu vėliau imta vadinti fakultetu.

⁹ Jos pamatus padėjo Gracianas.

¹⁰ Teologijos sąvadams pamatus padėjo W. von Champeaux ir Abelardas.

ris auga plėtojant jame mokslą. Prie šios minties grįšime vėliau, kai nagrinėsime mokslo prigimtį. Be to, nauji mokslo metodai atliepė ir naują visuomenės būvį. Klausimas, ar sąjūdis moksle inspiruotas atsinaujinančios visuomenės, ar – atvirkščiai – sujudę mokslininkai išjudina visuomenę, lieka atviras. Mūsų tezė: mokslininkai kaip visuomenės dalis išjudina visumą, kurios judrioje kūrybingoje aplinkoje formuojasi aktyvūs mokslininkai. Judri kūrybinga aplinka sietina su demokratijos procesais, su minties kova atviroje demokratinėje visuomenėje. Kaip tai siejasi su pirmaisiais universitetais, kurie, skirtingai nei antikos aukštosios mokyklos, formavosi totalitarinėje aplinkoje?

Antrasis universitetų formavimosi veiksnys – privilegijos – iliustruoja įtampą tarp valdžios ir visuomenės institucijų. Privilegijomis globojama tam tikra šių teisę išsikovojusios visuomenės dalis. Kitaip sakant, privilegijomis *de jure* pripažįstama tos visuomenės dalies – mūsų atveju universiteto – aktyvumas. Kova ir aktyvumas liudija tam tikrą laisvėjančią gyvenamąją erdvę, kuri laisviausia, o kartu ir kovingiausia demokratinėje aplinkoje. Demokratija XII a. Europoje nekvepėjo, tačiau jos ženklų jau buvo. Tai mes ir siejame su universitetų steigimusi.

Pirmąją žinomą universiteto privilegiją – Frydricho I *Authentica Habita*¹¹, suteiktą Bolonijos universitetui, – lydėjo teisinis kazusas, t. y. juridinė prieštara. Romos teisė, Bolonijos universitete studijuota kaip teisinis modelis, draudė visuomenines sąjungas. Maža to, savo įsakais tai draudė pats imperatorius Frydrichas I. Vis dėlto paties imperatoriaus privilegija paskatino įvairių mokyklų magistrus burtis į

¹¹ Privilegija suteikė aukštosios mokyklos nariams (tiek magistrams, t. y. dėstytojams, tiek skoliarams, t. y. studentams) tam tikrą teisinį išskirtinumą: pažeidę įstatymą, jie galėjo rinktis teismą – miesto arba universiteto.

universitetą – juridinę ir moralinę korporaciją. Iš pradžių ši sąjunga tiek Bolonijoje, tiek Paryžiuje buvo ambivalentiška, vėliau susidarė fakultetai, galiausiai šią struktūrą vainikavo Rektoriatas figūra¹². Taip universitetas tapo vientisu kūnu – tikslų ir prasmių visuma, kurios dalys – dėstytojas ir studentas.

Apie universiteto tikslus ir prasmes, kurios sudaro, anot K. Jasperso, universiteto idėją, dar kalbėsime. Čia mums svarbiausia, kad tai – vientasis organizmas, kuris yra visuomenės dalis. Tai nereikia statiškos schemos „dalis–visuma“. Priešingai, mūsų supratimu, universitetas (kaip ir visuomenė) – gyvybingas vienis, kuris nuolat įgyvendina savo idėją. Gyvybingumą mes siejame su kova, kuri išsiskleidžia demokratijoje. Kaip minėjome, čia atsiribojame nuo Schmitto atvirojo karo, kuris jam įkūnija politiškumą. Kova mums reiškia dalies (studento ar dėstytojo universiteto atžvilgiu ir universiteto visuomenės atžvilgiu) ir visumos (universiteto studento ar dėstytojo atžvilgiu ir visuomenės universiteto atžvilgiu) judrų santykį, kai dalis išjudina visumą, o ši formuoja dalį. Šioje dalies ir visumos sąveikoje įgyjamas individo tapatumas, neatsiejamas nuo priklausymo tam tikrai aplinkai (mūsų atveju – akademinėi), kuri tokiu būdu įgyvendinama arba įkūnijama¹³. Mūsų supratimu, XII a. pradėję kurtis universitetai kaip minties

¹² Paryžiaus universitete iš pradžių rektorius tebuvo keturių tautų galva. Šią struktūrą sudarė visi studentai, įskaitant licenciatus, ir menų (filosofijos) magistrai. Menų (filosofijos) fakultetas, kaip žemesnysis, buvo visų studentų bendra vieta. Pirmieji rektoriatas viršenybę pripažino menų (1274), paskutiniai – teologijos magistrai (tik 1341). Nors filosofija, pasak Abelardo, yra teologijos tarnaitė, viso universiteto, ugdžiusio teologus, galva – filosofas. Kantas šį filosofijos vaidmenį komentavo taip: „ar ji savo maloningajai poniai neša fakelą priekyje (*Fackel vorträgt*), ar velka šleifą iš paskos (*Schleppe nachträgt*)“ (2005: 28).

¹³ Dėl to vartojame kūno sąvoką: universitetas kaip kūnas.

kovos židiniai tapo visuomenės laisvėjimo ar net demokratėjimo veiksniais.

Šiuos poslinkius iliustruoja įsigalėjęs *disputatio* – neatsiejamas naujo teologijos (ir filosofijos) metodo, apėmusio tiek mokslą, tiek mokymą, sandas. Magistrai turėjo periodiškai rengti viešus disputus¹⁴, kurių dalyviai buvo jų padėjėjai ir studentai. Disputas kaip polemikos¹⁵ atmaina, viena, siejasi su antikine dialektika, antra, apibūdina minties kovos aplinką universitete, kuris savo ruožtu išjudina visuomenę. Disputas persmelkia ir to meto mokslą: minties kova įkūnijama teologijos sąvaduose, kurių žymiausias – Tomo Akviniečio *Summa theologiae*.

Disputas svarbus ne tik kaip minties kovos, su kuria mes siejame demokratiją, išraiška. Disputas, sutelktas į kurią vieną filosofinę temą, leido į minties orbitą įtraukti kitaminčių argumentus, kurie išplėsdavo mąstymo erdvę. Tai kova, tačiau priešininkas čia esti kaip mąstomos visumos dalis, išplečianti ją. Viena, priešininko argumentai interpretuojami tam tikros mokslo sistemos aplinkoje, kita, jie leidžia išbandyti ir taip išplečia¹⁶ šią sistemą. Todėl priešininkas kaip teorijos atsinaujinimo veiksnys labiau atitinka Kito (Levino egzistencinėje fenomenologijoje), o ne Svetimo (Schmitto politinėje filosofijoje) kategoriją. Disputas leido įtraukti į krikščioniškos minties orbitą tokius ilgus šimtmečius pamirštus antikos klasikus kaip Aristotelis ir Platonas¹⁷, kurie savo ruožtu išplėtė šią orbitą: Tomo Akviniečio *Te-*

ologijos sąvadas persmelktas įtampos tarp Platono ir Aristotelio idėjų, kurios praturtinamos krikščionišku turiniu. Priešininkų – pagonių Platono ir Aristotelio¹⁸ – idėjų apmąstymas tapo galingu stimulu plėtotis krikščioniškai minčiai. Priešininkas, įvardijamas kaip Kitas, dalyvauja mūsų minties plėtroje: tai jo *jus belli*, teisė kurti drauge mokslo pasaulį. Taigi minties kova (*polemos*) – svarbus mokslo sistemų tapimo veiksnys. Mokslo visuomet plėtojasi tam tikroje visuomeninėje aplinkoje, gyvenamajame pasaulyje, kurio poreikius jis atliepia. Disputas viduramžių universitetuose atspindėjo vėlyvųjų viduramžių visuomenės humanistines, t. y. laisvėjimo, tendencijas. Todėl mes tvirtiname (gal kiek skubotai) dar daugiau: kova – tai laisvėjančios (pluralistinės, demokratinės) visuomenės bruožas ir jos tapimo veiksnys. Visuomenė tampa atvira (priešininkams) minties kovos lauke, kur įkūnijama ir įvardijama kaip tokia. Didžiausi atviros visuomenės priešai, perfrazuojant Popperį, yra ne įvardyti priešininkai, su kuriais vyksta kova gerbiant *jus belli*. Didžiausias priešas sau yra pati visuomenė, kai siekia pašalinti priešus ir minties įtampą. Taip atsitiko vėlyvaisiais viduramžiais, priešininką Aristotelį pavadinus Filosofu¹⁹ (didžiąja raide): drauge su disputų nuorodomis į Filosofo autoritetą prasidėjo naujo mokslo metodo sąstingis. Reikėjo naujo postūmio (Kito) tiek mokslo pasaulyje, tiek visuomenės gyvenime. Juo tapo humanistinis sąjūdis.

Ar šiuolaikinis mokslas, kurio židinys išliko

¹⁴ Disputas apimdavo: 1) klausimų su galimais „taip“ ir „ne“ atsakymais iškėlimą, 2) patvirtinančių ir paneigiančių argumentų išdėstymą, 3) magistro poziciją klausimų atžvilgiu, 4) šios pozicijos kritiką.

¹⁵ *Polemein* (gr.) – kariauti, kovoti.

¹⁶ Arba falsifikuoja, anot Popperio.

¹⁷ Ilgus šimtmečius (iki Abelardo) Vakarų mokslo pasauliui tebuvo prieinami keli Aristotelio logikos traktatai ir dalis Platono *Timajaus* vertimų. Tai Boecijaus, nujautusio antikos pasaulio žlugimą kaip minties kovos pabaigą, nuopelnas.

¹⁸ Čia nėra prasmės kalbėti apie autentišką klasiką ar „teisingą“ jos interpretaciją. Kitur (2005) Kačerauskas parodė, kad yra daug Aristotelijų: vėlyvosios antikos peripatetikų, arabų interpretatorių, viduramžių scholastų ir pan. Klasiką mes kaskart iš naujo įvardijame, paskirdami jai vietą mūsų gyvenamojo pasaulio (kurio dalis – mokslas) kūryboje.

¹⁹ Analogiškai Averojus buvo pavadintas Komentatoriumi, t. y. jam suteiktas Aristotelio interpretavimo monopolis.

universitetas, plėtojasi analogiškai? Prieš pereidami prie šio klausimo panagrinėkime, kaip Ricėuras traktuoja minties kovą ir šioje kovoje atsirandančią prievartą.

Kova mokslo pasaulyje

Mokslo teorijos yra būdas paaiškinti pasaulį. Čia kyla klausimas, kokį pasaulį tyrinėja mokslas: nepriklausomą nuo žmogaus objektą, kuris apklausiamas eksperimentuojant ir stebint, ar žmogaus aplinką, kurią mes kuriame teoriškai ją įvardydami? Mes linkstame prie antrosios interpretacijos, kurią plėtosime su Popperio ir Kuhno pagalba, nors mūsų tikslas yra susieti šį požiūrį su samprata demokratiškos visuomenės plačiąja prasme ir universiteto aplinka siaurąja prasme kaip minties kovos arena. Pirmiausia pažvelkime, kaip Ricėuras traktuoja kalbos ir prievartos santykį, išskylančią ir moksliniame pasaulyje aiškinime.

Pasak Ricėuro, „siekis integruoti žmogaus ir gamtos, žmogaus ir žmogaus, egzistencijos ir prasmės santykius į ribotą (*inclusive*) supratimą“ (1974: 98) pagimdo prievartą, kurios terpė – kalba. Kitaip sakant, kalbinė hermeneutinė visuma – prievartinė: mūsų pasaulio supratimas yra prievartinis jo sandų derinimas, siekiant harmoningos gyvenamosios aplinkos. Moksle (ir filosofijoje) tai pasireiškia interpretuojant reiškinius kalbinės schemos – teorijos – ištekliais, kuriais mes apribojame savo žiūrą. Supratimas moksle yra reiškinio įvardijimas, paskiriant jam vietą aplinkoje, kur viešpatauja teorijos dialektas. Aristotelio įvardijimas Filosofu mūsų nagrinėtu atveju pagimdo autoriteto ir valdžios santykį, nors Filosofas kalba ne savo, bet viduramžių scholastų balsu. Aristotelis, vardu Filosofas, čia – viduramžių universiteto magistrų tapatumo įtvirtinimo priemonė. Bet kokia nuo-

roda į autoritetą yra dalis socialinės grupės tapatėjimo, išreiškiamo ir įtvirtinamo kalba. Mokslininkų grupės, vadinamos mokyklomis, – ne išimtis. Anot Ricėuro, prievarta atsiranda socialinei grupei siekiant išreikšti save²⁰. Todėl „bet kokia politika (*everything political*) manipuluoja (*is touched by the turgit play*) reikšme ir prievarta“ (1974: 93). Šia prasme mokslo teorija taiko kalbos prievartą stebėjimui ir eksperimentui. Apie šį uždaros teorijos ir, pridursime, uždaros institucijos (universiteto) efekta kalba K. Popperis, P. Feyerabendas, T. Kuhnas, A. F. Chalmersas ir kiti mokslo filosofai.

Mokslo kalbinę (ir hermeneutinę) prievartą mes siejame ne su minties kova, bet, priešingai, su tos kovos nebuvimu, su minties sąstingiu uždaroje mokykloje ar visuomenėje. Drauge tai liudija ir pliuralizmo bei demokratijos stoka. Ricėuras, ieškodamas išeities, prabyla apie susitarimo moralės (*morality of conviction*) ir atsakomybės moralės (*morality of responsibility*) dialektiką²¹, t. y. minties kovą, disputą be autoritetų, su Kito pagalba siekiant įvardyti savo tapatumą, reikalaujantį mūsų nuolatinių kūrybinių pastangų, kuriomis įveikiame ne tiek Kito pasaulį, kiek savo uždara aplinką. Tai vadiname moksline kūryba, kuri kaip minties kova puoselėjama universitete. Mokslinė kūryba neatsiejama nuo mokslininko egzistencijos gyvenamajame pasaulyje, todėl ji apima ir mokslininko atsakomybę (etika) bei dermės siekį (estetika).

Ricėuro teigimu, „minties darbas, kuriuo mąstytojas supranta save kaip reikšmingos istorijos dalį, suderina diskursą ir jo priešybę – prie-

²⁰ *Someone must express himself – not necessarily I, Mr. So-and-So, but my people, my class, my group, etc. – in order for violence to express itself* (1974: 91).

²¹ *The dialectic of the morality of conviction and the morality of responsibility expresses our position even in the interspace of discourse and violence* (1974: 100).

vartą“ (1974: 99). Šią mintį interpretuotume ir pratęstume taip: mokslininkas (kuris yra ir mąstytojas), būdamas atsakingas už savo gyvenamąjį pasaulį ir dalyvaudamas minties kovoje drauge jį kuria kaip pliuralistinį sambūvį, kuriame jis tampa savimi. Kova čia neatsiejama nuo mokslininko kūrybinės intencijos: didžiausia grėsmė jo tapatumui – nepoleminė egzistencija uždarame negyvame pasaulyje. Erdvę mokslininko kūrybiniais siekiams suteikia egzistencinės – rūpesčio gyvenamuoju pasauliu – nuostatos. Ar ne taip reikėtų suprasti E. Husserlio (1976) mintį apie mokslų krizę, ignoruojant gyvenamąjį pasaulį (*Lebenswelt*)? Čia galima pridurti, kad tai – grėsmė ne tik mokslui, bet ir mokslininkui. Lygiai tą patį galima pasakyti apie mokslo mokyklą (universitetą) ar apskritai visuomenę. Tai ne tiek kantiška (pareigos), kiek egzistenciška (rūpesčio) bendrijos etika, bendriją traktuojant kaip bijantį, susirūpinusį ir, pridursime, kovojantį individą, suprantantį pasaulį kaip savo gyvenamąją aplinką. Ši aplinka yra ir jo kūrybinė erdvė, kur jis įgyja savo tapatumą, ir jo kuriama tikrovė, kur iškyla visi jo suprantami fenomenai: daiktai, žmonės ir Dievas. Nors fenomenas suprantamas kaip tam tikros hermeneutinės visumos dalis, jis – visada Kitas, išprovokuojantis egzistencinę kovą, kurios laukas – gyvas, kaskart iš naujo atkovojamas pasaulis. Atkovojame įvardydami, įkūnydami ir įgyvendindami. Taip minties kovoje tampame mes, mūsų universitetas, mūsų tauta. Apie egzistencinį tapatumą galima kalbėti tik kaip tapsmą kovoje.

Prisiminkime Popperį ir jo išivaizduojamą kovą moksle, kuris gyvas kaip vis naujų teorijų kėlimas ir jų falsifikavimas naujais empiriniais duomenimis. Sakėme, kad empiriniai duomenys kaip fenomenai iškyla mūsų suprantamo pasaulio, įvardijamo teorija, aplinkoje. Tai galioja tiek stebėjimui, tiek eksperimentui. Tai patvir-

tina Popperio mintis, kad „eksperimentavimas – planinga veikla, valdoma teorijos“²² (1989: 224). Tačiau tvirtinome, kad fenomenas drauge – Kitas, verčiantis išplėsti mūsų hermeneutinę visumą. Tik taip galimas mūsų teorijų falsifikavimas ir naujų kūrimas, t. y. mokslinė kūryba kaip minties kova. Anot Popperio,

mes *kuriame* (*machen*) savo patyrimą, tai *mes* formuluojame klausimus gamtai, *mes* vis bandome kategoriškai klausti „taip?“ ir „ne?“ – gamta neatsako <...> ir galiausiai *mes* ir atsakome į šiuos klausimus (išskirta Popperio) (1989: 224–225).

Taip netikėtai mūsų fenomenologinę nuostatą patvirtina analitinės mokslo filosofijos atstovas. Mokslo kaip kovos tezė galėtų paremti Popperio ištara apie mokslininkų kelią, kuris „nustatomas begaliniais, bet išsprendžiamais uždaviniais“ ir kuris reiškia „vis naujų, gilesnių ir bendresnių klausimų kėlimą ir tik laikinų atsakymų pateikimą, kurie tikrintini vis iš naujo ir vis griežčiau“ (1989: 225). Taigi mokslininko, išaugusio universiteto aplinkoje, kelias – nuolatinės minties kovos ir šioje kovoje įvardijamos gyvenamosios tikrovės. Universitetas turi ne tik puoselėti šias mokslinės kūrybos nuostatas, bet ir būti polemine aplinka. Matėme, kad vienas svarbiausių pirmųjų universitetų susidarymo veiksmų buvo disputas kaip mokslinė polemika. Poleminėje aplinkoje mes tampame kaip mokslininkai, kaip mokslo bendrija, kaip universitetas ir kaip visuomenė. Kaip ir pirmuosiuose universitetuose, ypatingą vaidmenį čia skiriame filosofijai (plačiąja prasme humanitarinėms disciplinoms), kuri ne tik palaiko gyvą ginčą tarp fakultetų, anot Kanto (2005), bet ir teikia egzistencinę nuostatą, persmelkiančią

²² *Experimentieren ist planmäßiges Handeln, beherrscht von der Theorie.*

mokslinę kūrybą. Šia prasme universitetas yra bendras mūsų visų rūpestis.

Pabaigoje panagrinėkime, kaip universitetą suvokia K. Jaspersas. Jis mums svarbus ne tik kaip universiteto idėjos puoselėtojas, bet ir kaip egzistencinės filosofijos atstovas. Jaspersas su ilgesiu mini viduramžių universitetą, kurio struktūros pamatas – filosofijos fakultetas²³. Pasak jo, XIX a. integralų organišką statinį pakeitęs skirtingų mokslų agregatui, iškilo grėsmė universiteto idėjai, kurią jis suvokia kaip tiesos siekį ir sieja su *humanitas* idėja²⁴. Tiesos atžvilgiu mūsų pažiūros artimesnės analitiko Popperio nei egzistencialisto Jasperso nuostatai: tiesa neatsiejama nuo žmogaus aplinkos, jo tikslų ir siekių visumos, t. y. ji traktuotina pliuralistiškai. Tas pat galioja ir mokslo tiesai, kurią mokslininkas kuria drauge su savo įvardijama ir įkūnijama gyvenamąja tikrove. Nors humanizmo idėjos čia atskirai nenagrinėjome, tik paminėjome, iš to, kas pasakyta, aišku, kad mūsų humanizmo samprata taip pat kiek kitokia. Humanizmą mes sietume su žmogaus kūrybinėmis intencijomis, kurios randasi polemikinėje (minties kovos) aplinkoje. Šia prasme mūsų nuostata artimesnė Ch. Mouffe (1993) radikalios pliuralios demokratijos idėjai. Filosofijos reikmė universitete plaukia ne iš universiteto, kur siekiama tiesos, idėjų, bet iš būtinybės puoselėti poleminę kultūrą, kuri patarnautų mokslinėje kūryboje. Filosofija – iš prigimties polemikinė – būtų

²³ Sowohl die Einzigartigkeit der philosophischen Fakultät wie ihre Einheit gerieten im Laufe des 19. Jahrhunderts in Vergessenheit oder doch Unklarheit (1961: 105).

²⁴ Die Universität erstrebt Wahrheit, sie will der Menschheit dienen, Menschentum schlechthin repräsentieren. Humanitas <...> gehört zu ihrem Wesen (1961: 159).

pravarti ginčui tarp fakultetų ir taip padėtų sukurti atvirą mokslo kūną²⁵. Beje, pats Jaspersas vėliau su tam tikromis išlygomis pripažįsta, kad mokslo tiesa – judri, o jos radimosi aplinka – universitetas kaip minties kovos arena²⁶.

Išvados

Universitetas, kurio radimasi paskatino dispuoto išgalėjimas mokslo mintyje, yra demokratinės pliuralistinės visuomenės dalis. Tarp universiteto ir visuomenės galioja dalies ir visumos abipusė sąveika: universitetas formuojasi polemikinėje visuomenės aplinkoje, kurios lemiamas veiksnys jis yra. Kaip minties kovos židinys universitetas – atsvara biurokratiniam valdžios monopoliui, kurį jis nuolat falsifikuoja (Zavadskas 1995). Drauge universitetas, būdamas mūsų – mokslininkų, dėstytojų ir studentų – *alma mater*, pats formuojasi polemikinėje aplinkoje, kuri sudaro politiką 3 – viešąjį piliečių gyvenimą. Atvirose institucijose, kurių svarbiausia – universitetas, turi būti puoselėjama minties kovos atmosfera, kurioje įgyvendinama ir įvardijama mūsų demokratija, falsifikuojanti valdžią. Poleminė demokratinė visuomenė – mūsų vertybė ir siekis, telkiantis tiek universitetą, tiek tautinę bendriją.

²⁵ Universiteto fakultetų uždara aplinką kaip nekūrybingą mokslo plėtros atžvilgiu kritikuoja ir A. Samalavičius (2006).

²⁶ Unter den Wirkungen des Kampfes sieht man für die zwar in Wissenschaften sich bewegende, nicht aber selber wissenschaftliche Wahrheit das Hellwerden durch den Kampf selber, die in geistiger Verwandtschaft sich findenden oder in Abwehr durch den Kampf sich verbindenden Menschen. Die Universität ist der Ort dieses Kämpfens (1961: 20).

LITERATŪRA

- Aristoteles. 1981. *Politik*. Hamburg: Felix meiner Verlag.
- Denifle, H. 1956. *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.
- Husserl, E. 1976. *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Haag: Martinus Nijhoff.
- Jaspers, K.; Rossmann, K. 1961. *Die Idee der Universität*. Berlin, Göttingen, Heidelberg: Springer-Verlag.
- Kačerauskas, T. 2006. „Apie komizmą moksle“, *Santalka* 14/3: 11–18.
- Kačerauskas, T. 2005. „Darnus tiesos pasaulis III. Noesis kultūros hermeneutikoje“. *Logos* 43: 24–34.
- Kant, I. 2005. *Der Streit der Fakultäten*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Kuhn, T. 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: Chicago University Press.
- Mouffe, Ch. 1993. *The Return of the Political*. London: Verso, 1993.
- Ozmon, N. A.; Craver, S. M. 1995. *Filosofiniai ugdymo pagrindai*. Vilnius: Leidybos centras.
- Platonas. 1981. *Välstybė*. Vilnius: Mintis.
- Popper, K. R. 1998. *Atviroji visuomenė ir jos priešai*. Vilnius: Pradai.
- Popper, K. R. 1989. *Logik der Forschung*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- Ricœur, P. 1974. „Violence and Language“, in *Political and Social Essays*. Ohio: Ohio University Press.
- Samalavičius, A. 2006. „Akademinės bendruomenės ir universiteto kultūros“, *Logos* 46: 6–13.
- Schmitt, C. 1991. *Der Begriff des Politischen*. Berlin: Duncker&Humblot.
- Zavadskas, E. K. 1995. „Privačios iniciatyvos aukštojo mokslo srityje filosofiniai pagrindai“, *Verlas ir vadyba*, I: 6–18. Vilnius: Technika.

POLITICS 3: THE FIGHT OF UNIVERSITY UNDER CONDITIONS OF DEMOCRACY

Tomas Kačerauskas
Edmundas Kazimieras Zavadskas

Summary

The article deals with pluralistic society whose analysis is based on the case of the university as a democratic institute. The authors substantiate three theses. The major one states that the biggest advantage of democracy (freedom of thought) leads to the fight and involves its biggest disadvantage – violence. According to the minor (second) thesis, university as part of

democratic society embraces not only the freedom of thought, but also fight. The third thesis says that democracy is constituted “from below”. This insight is used as a point of departure to substantiate the first two theses.

Keywords: democracy, fight, violence, university, politics.

Įteikta 2006 12 10